

סימן ט - חלקי תפילה באנגלית

שאלה

שפת האם שלי היא אנגלית, ואני מוצא שקשה לי לכוון בתפילה, כשאני מתפלל בעברית. חשבתי, לעבור להתפלל חלק מהתפילה באנגלית. את קריאת שמע וברכותיה ואת תפילת עמידה אומר בעברית, ואת החלקים שלפני ואחרי, באנגלית (כמובן, קדיש ממשיכים לומר בארמית).

האם אפשר לעשות כן? האם זה טוב?

תשובה

אף שמן הדין אין איסור לעשות כפי שאתה מציע, באופן פרטי, הרי שבפועל, צריך לשקול היטב את הרווח שבתפילה בשפה שאתה רגיל בה, מול הפסד השימוש בלשון הקודש, ובנוסף המדוייק של תהילים בפסוקי דזמרה ושל חלקי התפילה שאחרי תפילת עמידה. אם לא מדובר ברווח מאוד משמעותי מבחינת הכוונה, הייתי נמנע מלהשתמש בתפילה בשפה זרה.

נימוקים

א. שיטות הראשונים והשולחן ערוך לגבי תפילה בשפה זרה

המשנה במסכת סוטה (לב.) אומרת:

אלו נאמרינן בכל לשון: פרשת סוטה, ויודי מעשר, קריית שמע ותפלה, וברכת המזון...

הגמרא מביאה לימודי פסוקים לדברים שניתן לאמרם בכל לשון, וגם לדברים שנאמרים דווקא בלשון הקודש. לגבי תפילה, הגמרא (לג.) מסייגת את הדברים:

ותפלה בכל לשון? והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית, דאמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי, אין מלאכי השרת נזקקין לו, לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי? לא קשיא: הא ביחיד, הא בצבור.

הראשונים נחלקו בביאור הגמרא. לדעת הרי"ף (ברכות ז. מדפי הרי"ף) החילוק בין ציבור ליחיד נכון ביחס לכל שפה שאינה עברית. כלומר, בציבור, ניתן להתפלל בכל לשון, וביחיד, רק בלשון הקודש.

רבנו יונה (שם) הקשה:

כיון דאסיקנא דתפלה ביחיד אינה נאמרת אלא בלשון הקודש, תימה הוא על המנהג שנהגו בכל העולם שהנשים מתפללות בשאר לשונות. שכיון שחייבות בתפלה לא היה להן להתפלל אלא בלשון הקודש?

ולכן הוא מתרץ, שתפילות שנתקנו לאמרן גם בציבור, קרי, התפילות הרגילות, ניתן לאמרן בכל לשון. ואילו תפילות שאדם מתפלל בעצמו על חולה או משהו ספציפי, זה רק בלשון הקודש. רבנו יונה מוסיף לנמק את ההבדל בין יחיד לציבור:

והטעם שצרכי ציבור שואלין בכל לשון מה שאין כן בצרכי יחיד, מפני שהציבור אינם צריכים מליץ לפני הקדוש ברוך הוא. אבל היחיד צריך אליו. כענין שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ וכו'. ומלאכי השרת אינן נזקקין אלא ללשון הקודש. שיטה נוספת היא שיטת הרא"ש (ברכות ב, ב) שכתב, שדברי הגמרא בסוטה מסבירים רק מדוע אין להתפלל בלשון ארמית ביחיד, ולא דין כללי בכל לשון שאינה לשון הקודש. את הבעיה הייחודית של הארמית לשיטת הרא"ש מסביר הבית יוסף (או"ח קא):
דלא אתא רב יהודה למעוטי אלא לשון ארמי בלבד לפי שהוא מגונה בעיני המלאכים ולפיכך אין נזקקין לו אבל שאר לשונות אינן מגונים בעיניהם ונזקקין להם הילכך שפיר דמי לשאול אדם צרכיו בהם.

להלכה, בהלכות תפילה בשולחן ערוך (או"ח קא) סתם כדעת הרי"ף שרק בציבור ניתן להתפלל בכל לשון, ולאחר מכן הביא את דעת רבנו יונה שבתפילות הקבועות ניתן להתפלל בכל לשון גם כשמתפלל ביחיד, 'ואת דעת הרא"ש שרק בלשון ארמית יש בעיה, ב"ש אומרים'.

ובחיי אדם (כלל כד סעיף יט) נראה שפסק כדעת הרא"ש, כי הוא כותב שניתן להוסיף תפילות ובקשות אישיות בברכת שומע תפילה, ואם נוח לו יותר להוסיף בלשון אחרת, רשאי לעשות כן. והוסיף: "ונראה לי דאם אינו יודע לדבר צחות בלשון הקודש, יאמרנה אף בלשון שידוע, רק שתהיה מקירות לבו, ויותר טוב מלאומרה בלשון הקודש בלא כוונה, דהא תפלה היא בכל לשון", והעתיקו המשנ"ב (קכב, סק"ח).
וביחס לקריאת שמע וברכת המזון, השולחן ערוך מציין שיכול לאמרן בכל לשון (קריאת שמע – סימן סב, ב; ברכת המזון – סימן קפה, א).

ב. בשאר ברכות

בהמשך הסוגיה בסוטה (שם לג.) אומרת הגמרא:

ברכת המזון. דכתיב: ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, בכל לשון שאתה מברך.

וכתב רש"י:

הכי גרסינן: ברכת המזון דכתיב וברכת. ולא גרסינן מנלן, דלא בעיא קרא. דמהיכא

תיתי דבעינן לשון קודש.

רש"י מסביר, שהיות ואין הגדרה דאורייתא של נוסח מסויים שצריכים לומר בברכת המזון, ממילא אין גם הווה אמינא, שיצטרפו דווקא בלשון הקודש.

ואף שבתוספות (שם ד"ה ברכת המזון) כתבו ליישב את הגרסה, זה מפני שיש הווה אמינא שיהיה לימוד ממקום אחר. אבל מצד הסברא, כשאין נוסח מסויים שצריכים לומר מהתורה או מדברי חכמים, הדין נותן שיוצאים בכל לשון.

התוספות (על המשנה לב. ד"ה קרית שמע) שואלים, מדוע המשנה אינה מזכירה, שגם את ההלל וקידוש של שבת וברכת הפירות ועוד, מותר לקרוא בכל לשון. ותשובתם:

ונראה שהני נאמרים בכל לשון אפילו אינו שומע, הלכך לא דמו להני דמתניתין
דנאמרין דוקא בלשונם.

התוספות מתרצים, שבקריאת שמע ותפילה הנזכרות במשנה, אם אמר אותן בלשון הקודש
יצא ידי חובה, אפילו שאינו מבין את מה שהוא אומר, ובשאר השפות צריך להבין את מה
שאומר. ואילו בהלל וכדומה סוברים התוספות שגם אם אמרם בשאר השפות, ואינו מבין את
אותה השפה, בכל זאת יצא ידי חובה, ולכן הם אינם מופיעים במשנה. מסתבר, ששיטת
התוספות שניתן לצאת ידי חובה גם בלשון אחרת, אפילו אינו מבין אותה, מבוססים על
הסברה שהזכרנו, שעיקרם הוא בחובה כללית להלל או להזכיר את השבת או לברך את
הקב"ה, ולא דווקא בנוסח מסויים, ולכן מראש, אין קפידא כל כך על המילים המסויימות
שאומרים.

המגן אברהם (סב, סק"א) מביא את דברי התוספות האלו. ואמנם, בביאור הלכה (שם ד"ה
יכול לקרותה) כתב בשם אחרונים לחלוק על התוספות, ושם מברך או אומר הלל וכדומה
בשפה זרה, כשאינו מבין מה אומר, שלא יצא ידי חובה. אבל לכאורה עצם הסברה היסודית
של התוספות, שישנם דברים שבהם הנוסח המדוייק הוא פחות לעיכובא, ולכן גם פשוט יותר
לאמרם בכל לשון, אפילו כשאינו מבין מה אומר. והוא הדין לנדון דידן, שהוא ביחס לאמירת
פסוקי דזמרא בתרגום, שאין חובה מסויימת על אמירת פרקי תהילים, אלא להקדים שבח
לתפילה.

ג. דרך התרגום לשפה זרה

הרמב"ם (הלכות קריאת שמע ב, ט) כותב:

כיצד ידקדק? ישמור שלא ירפה החזק, ולא יחזיק הרפה. ולא יניח הנד ולא יניד הנח,
לפיכך צריך ליתן ריוח בין הדבקים בין כל שתי אותיות הדומות שאחת מהן סוף תיבה
והאחרת תחלת תיבה הסמוכה לה, כגון בכל לבבך קורא בכל ושוהה וחוזר וקורא
לבבך.

ובהלכה הבאה כותב הרמב"ם:

קורא אדם את שמע בכל לשון שיהיה מבינה, והקורא בכל לשון צריך להזהר מדברי
שבוש שבאותו הלשון ומדקדק באותו הלשון כמו שמדקדק בלשון הקדש.

והשולחן ערוך (סימן סב שם) מביא את דבריו.

פשטות הדברים ברמב"ם, שכשם שכשקורא בלשון הקודש יש להקפיד לקרוא את האותיות
והמילים בדיוק, הרי שגם כשקורא בלשון אחרת, צריך להקפיד על כך, ואין לדברי הרמב"ם
האלו קשר לשאלה כיצד לתרגם את קריאת שמע.

וכתב עליו הראב"ד:

אין זה מקובל על הדעת. לפי שכל הלשונות פירושו הן, ומי ידקדק אחר פירושו.

לא ברור לגמרי מה כוונת הראב"ד. בפשטות, נראה שכיוון שמדובר בתרגום, אין הקפדה על
הגיית אותיות התרגום. בכסף משנה כתב:

ויש לומר, שכוונת רבינו (-הרמב"ם) שכשיאמר ביאור המלה יאמר הביאור היותר אמיתי ומסכים לאותה מלה בלשון ההוא ולא יאמר ביאור משובש, שדרך קצת בעלי אותו הלשון לאומרו, כיון שאין הבקיאין אומרים אותו לפי שאינו משמעות המלה או לפי שיש ביאור יפה ממנו. וזה נראה לי דבר פשוט.

אם כן, בניגוד למה שכתבנו לעיל, הרי שלדעת הכסף משנה, הרמב"ם דורש להשתמש בתרגום היותר מדוייק למילות קריאת שמע. ונראה, שלדעתו הראב"ד מיקל, ואומר שניתן להסתמך גם על פירושים מדוייקים פחות.

לעומת זאת, באבן האזל כתב:

ונראה דדעת הראב"ד, דעיקר ההלכה (-של דקדוק בקריאה) נאמר בלשון הקודש. דאם קורא בלשון הקודש מצוה לקרוא כמו שנאמר מסיני ובעיקר דקדוק הלשון, אף שמבינים בלשון שאינו מדוקדק. ולכן כתב דבשאר לשונות, כיון שמבינים, מה איכפת אם אינו קורא בדקדוק. אבל הרמב"ם סובר דמה דדרשינן שיהא דבורך תם אינו משום שכן נאמר מסיני, אלא דין הוא דהדיבור צריך להיות תם ומדוקדק בלא שבוש. דאף שמבינים גם אם קורא בשבוש, אבל אין זה עיקר הלשון ואין דבורו תם. ומה שמבינים פירושו הוא רק בשביל שדומה להלשון. ומכל מקום, אין זה עיקר הלשון ואין דבורו תם...

ונראה דיש עוד חילוק לדינא בין דעת הרמב"ם לדעת הראב"ד, דלהראב"ד על כרחך צריך לומר דאם מבין לשון הקודש אינו קורא לכתחלה בשאר לשונות. ופירוש "שמע - בכל לשון שאתה שומע" היינו שאם אינו מבין אלא בלשון אחרת יקרא בה, דאם הותר לקרוא בלשון אחרת גם כשמבין בלשון הקודש, למה יגרע לשון הקודש שבה צריך לדקדק בלשון, לא יהא גרע מלשון אחרת? ועל כרחך, דמצות הקריאה הוא כמו שנאמר מסיני. אבל בדעת הרמב"ם יש לומר דקורא שמע בכל לשון שהוא שומע ומותר לקרות אף אם מבין גם בלשון הקודש.

מדברי הכסף משנה נראה, שלדעת הרמב"ם יש צורך להתאמץ על תרגום מדוייק ככל האפשר לקריאת שמע. ומדברי האבן האזל למדנו, שיש מקום לדון, האם מי שיכול לקרוא בלשון הקודש, צריך לקרוא דווקא בלשון זו. שלדעת הראב"ד, אליבא דאבן האזל, אכן צריך להעדיף לשון הקודש, ולדעת הרמב"ם, אין זה משנה.

גם כאן, יש לציין, שלכאורה יש הבדל בין קריאת שמע ותפילת עמידה, לבין שאר ברכות והלל וכדומה, וכן משמע מדברי הרמב"ם (ברכות ו, א) שכתב:

וכל הברכות כולן נאמרינן בכל לשון והוא שיאמר כעין שתקנו חכמים, ואם שינה את המטבע הואיל והזכיר אזכרה ומלכות וענין הברכה אפילו בלשון חול יצא.

הרמב"ם לא הזכיר שצריך להיזהר ולדקדק בהגייתו. והסברא בכך, כפי שכתבנו לעיל בשם התוספות, שברכות אלו, והלל ודומיהן, לא נתקנו בנוסח מסויים מראש, ולכן אין חובת תרגום מדוקדקת כל כך.

בערוך השולחן (סימן סב סעיף ד) כותב, שבפועל, בעיית התרגום אינה מאפשרת לומר קריאת שמע או תפילת עמידה בלשון אחרת:

ודע דזה דקריאת שמע ותפלה נאמרת בכל לשון, ודאי זהו כשמעתיק ממש כל הג' פרשיות וכל השמונה עשרה להלשון האחר. דאם לא כן, אין זו קריאת שמע ותפלה. ולפי זה, אין דין זה אלא בזמן המשנה והגמרא שהיו יודעים בטוב לשונינו והיו יכולים להעתיקו. אבל עכשיו ידוע שכמה ספיקות יש לנו בפירוש המלות ונחלקו בו המפרשים, כמו 'לטוטפות' איך נעתיקו, וכן פסוק שמע ישראל שגם בפשוטו יש כמה פירושים... ולפיכך בזמן הזה, אסור לקרות קריאת שמע ותפלה וכל הברכות רק בלשון הקודש. וכן הורו גאוני עולם זה כערך שמונים שנה וכן עיקר לדינא. וכן כתב גם המשנ"ב (סב, סק"ג). ומשמע מדבריהם, שלא חילקו בין תפילה וקריאת שמע, לבין שאר ברכות. בניגוד אליהם, מדברי האגרות משה (או"ח ד, סימן ע אות ג) נראה שלא חשש כל כך לבעיית התרגום:

ומה שהכריז רב אחד שמי שאינו מבין התפלה בלשון הקודש שנסדר לנו מאנשי כנסת הגדולה, יסדר בעצמו תפלה כפי שהוא מבין בלשונו הרגיל שהוא באנגלית, הוא דבר הבל. שאף חיוב תפלה דאורייתא לא יצא בזה, דהא איכא אף מדאורייתא שבתחלת תפלתו יגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא ובסוף תפלתו יתן שבח והודיה להשי"ת על הטובה שהשפיע לו ובאמצע יבקש מה שצריך בלשון בקשה ותחנה כמפורש ברמב"ם... וזה ודאי אינם יכולין רובא דרובא מאינשי דזמן הזה. וליקח נוסח מנכרים הוא בחשש עבודה זרה ותיפלות ושנוי לפני המקום. אלא שעד שילמוד בלשון הקודש, יאמר נוסח התפלה באנגלית שנדפסו. וטוב למצא תרגום לאנגלית ממה שתירגם מי שידוע לשומר תורה ומצות ביותר. הרי שלכל הפחות את תפילת עמידה חשב שאין בעיה עקרונית לתרגם, אם מקפידים להשתמש בסדר של שבח בקשה והודאה, ומתרגמים על ידי מי שהוא ירא שמים. וכך מסתבר לענ"ד, שכן כל ימי השולחן ערוך ונושאי כליו, עד סוף המאה ה-18, לא הוזכרה הבעיה בכך שאין אנו בקיאים בתרגום התפילה וקריאת שמע. ולכן מסתבר, שכל שמשתדל לתרגם כהוגן, על פי הדרישות ההלכתיות, יכול לקרוא קריאת שמע ולהתפלל בכל לשון.

ד. בין תפילה אקראית לשינוי קבוע

כאמור, עד ימי ערוך השולחן אנו לא מוצאים שום הסתייגות מכך שיברכו בכל לשון, וגם לא ביחס לקריאת שמע. וגם ביחס לתפילה, לא הוזכרה התנגדות נרחבת לשימוש בלשונות אחרות. למרות זאת, החל מימי החתם סופר ואילך אנו מוצאים התנגדות שכזו, הקשורה לתנועה הרפורמית, שתרגמה את התפילה לשפות זרות. החתם סופר (שו"ת, ליקוטים סימן פד) מצביע על העובדה, שאנשי כנסת הגדולה תקנו את התפילה בלשון הקודש, למרות שהעם לא ידע לדבר היטב בעברית:

ובעזרא כתיב "ויקראו בספר תורת אלדים מפורש ושום שכל" ואמרו חז"ל בפרק קמא דמגילה - זה תרגום. שמע מינה, שלא היה העם מבינים בלשון הקודש, וצריכים להעמיד מתורגמן לתרגם להם התורה. ואם כן, מאי טעמא לא תקנו התפלה בתרגום? אלא על כרחך, הן תקנו וידעו מה שתיקנו, כי אי אפשר לומר שהתפלה בכל לשון ובכל אופן שתודמן, תמלא חסרון העבודה של בית המקדש... ועל כן תקנו הכנסת הגדולה מה שהיו יכולים בתיבות ידועות וכוונות רצויות למלאות החסרון במה דאפשר. והמה נמנו על כל תיבה ואות ואות, ואי אפשר להעתיק כוונה זו בלשון אחר בשום אופן. אבל אם אנו אומרים דברים אלו כלשונם של כנסת הגדולה, אפילו שאין אנו יודעים לכוין, מכל מקום, עלתה לנו תפלתנו כהוגן. מה שאין כן כמשתפללין בלע"ז.

החתם סופר מסביר, שאנשי כנסת הגדולה עצמם קבעו את התפילה בלשון הקודש, אף שידעו שהציבור אינו מביין את הלשון הזו היטב. וכשהם תקנו את נוסח התפילה, הם דקדקו בכל מילה. ואכן, אנו מוצאים בספרות הראשונים והאחרונים דיונים מפורטים על נוסח התפילה, ועל משמעויות של מילים שונות בנוסח התפילה. ולכן הוא מסיק:

וכיוצא בו להתפלל בציבור בלשון שאינו לשון הקודש, זה אי אפשר בשום אופן. ואם אמת הדבר אלו נאמרין בכל לשון ובכללם תפלה שאדם יוצא ידי חובה בכל לשון ואפילו יחיד, מכל מקום, היינו באקראי. אבל להתמיד ולהעמיד ש"ץ ברבים להתפלל בלשון העמים תמיד, אם כן לא היו אנשי כנסת הגדולה מתקנים התפלה בלשון הקודש צח וברור.

כאמור, יש בתשובתו של החתם סופר מרכיב פולמוסי – הוא היה עסוק במלחמה בתנועה הרפורמית¹. אבל ברור גם שעמדתו של החתם סופר משקפת את המצב בפועל – עם ישראל התפלל את התפילות הקבועות, בעברית. למרות שרבנו יונה מעיד שנשים התפללו בלשונן, ולמרות שציינו לדברי החיי אדם שתפילות פרטיות ניתן להתפלל בכל לשון, ואף כדאי לעשות כן, הרי שבפועל, התפילות הקבועות היו נאמרות בלשון הקודש, גם כשהציבור לא הבין עברית טוב כל כך. תרגום של נוסח התפילה המסודר לשפה זרה, היה אכן המצאה של התנועה הרפורמית.

דברי החתם סופר אומצו גם על ידי המשנ"ב (קא, סקי"ג) ושאר הפוסקים האשכנזים.

¹ באותה תקופה התפרסם חיבור בשם "אלה דברי הברית", שהוא ריכוז של עשרים ושתיים תשובות של רבנים מכל רחבי אירופה, שמתנגדים לתרגום נוסח התפילה. לסקירת השתלשלות העניינים ההיסטורית, יחד עם תמצית כמה מהתשובות האלו, ראו במאמר "תפילה בכל לשון? הפולמוס על התפילה בעברית במאה ה-19 באשכנז, באור תשובות הרבניות בקונטרס "אלה דברי הברית", מים מדליו, 27, תשע"ו.

ה. תרגום התפילה לאדם פרטי

דברי החתם סופר נאמרו ביחס לתפילה באופן קבוע. לאדם פרטי, במצב מסויים, המצב שונה. למשל, המגן אברהם (קא, סק"ה) כותב בשם ספר חסידים, שטוב שאדם יתפלל בלשון המובנת לו, מאשר שיתפלל בלשון הקודש.

אמנם, בביאור הלכה (שם ד"ה יכול להתפלל) הדגיש, שגם ההיתר של המגן אברהם, מיועד רק ל"מי שהוא ירא שמים ורצונו בזה הוא כדי שיתפלל בכוונה". ומסתבר, שמה שהתכוון לגבי 'ירא שמים', הכוונה להוציא מדעתם של הרפורמים, שעשו זאת סתם כדי להתפלל בשפה זרה, בלי מאמץ מיוחד בשביל הכוונה. ואכן מצינו במשך הדורות, תפילות רבות בשפות זרות, כמו ספרי התחינות לנשים, שנכתבו בעיקר בידיש.

וכן מצינו בתשובה של האגרות משה (שהוזכרה לעיל, או"ח ד, סימן ע אות ג) שכתב לגבי מי שאינו מבין עברית היטב: "אלא שעד שילמוד בלשון הקודש יאמר נוסח התפלה באנגלית שנדפסו וטוב למצא תרגום לאנגלית ממה שתירגם מי שידוע לשומר תורה ומצות ביותר".

ולכן, מי שרוצה להתפלל באופן פרטי בשפה האנגלית, יש לו על מה לסמוך לעשות כן, אם עושה זאת כדי להתפלל ביתר כוונה. ועם זאת, הוא מפסיד את המעלות של התפילה בלשון הקודש, בנוסח המדוקדק שתוקן לנו החל מימות חז"ל, דרך הראשונים והאחרונים ועד ימינו. וכך גם המנהג הרווח, שמתפללים בלשון הקודש, אף שלא מבינים כל מילה בלשון, והשפה קשה עבור מרבית הציבור.